

בראשית פרק טו – ברית בין הבתרים

פרקי אברהם כוללים פרקים סיפוריים בהם מתוארות התרחשויות בחיי אברהם, שרה ובני ביתם, ופרקים המתארים את הבטחות ה' לאברהם. פרק טו ופרק יז שייכים לפרקים בהם מתוארות הבטחות ואף כריתת ברית בין ה' לאברהם.

בפרק טו אנו לומדים על ברית בין הבתרים שנכרתה בין הקב"ה ובין אברהם לדורות. נלמד על משמעות כריתת הברית.

פרק טו נחלק לשני חלקים

· חלק א: הבטחת הזרע ואות ההבטה בכוכבים (א-ו)

· חלק ב: הבטחת הארץ וברית בין הבתרים (ז-כא)

לפרק טו יוקדשו שני שיעורים.

מבנה הפרק ומוקדי ההוראה:

1	פרקים יג-יד	פרקים אלו לא נלמדים במסגרת תכנית הלימודים. עם זאת, כדי שפרק טו יילמד בהקשרו נשלים את האירועים בפרקים אלו וכן נלמד את הבטחות בפרק יג.
2	פרק טו פסוקים א-ו	הבטחת השכר שאלותיו של אברהם - תופעת "ויאמר ויאמר", פירוש האברבנאל ההבטה בכוכבים - שלושת פירושי רש"י "ויחשבה לו צדקה" (ו) - רש"י. 55 יח"ל - רמב"ן התוספות בהבטחת הזרע כאן בהשוואה להבטחות הזרע בפרקים קודמים
3	פרק טו פסוקים ז-כא	שאלתו של אברהם - הרמב"ן המושג "ברית", הברית הנכרתת ע"י לפיד אש העובר בין הבתרים משמעות פרטי הברית: רש"י, פשט ודרש (מושג ברש"י - אין מקרא יוצא מידי פשוטו) גזירת הגלות - רש"י יב, הרב חנן פורת כריתת הברית מה מוסיפה ברית בין הבתרים על הבטחות הארץ בפרקים קודמים

1. פתיחה - ההקשר: פרקים יג-יד

נשלים את אירועי הפרקים הקודמים.

- בפרק יג – אברהם נפרד מלוט לאחר מריבה בין רועי אברהם לרועי לוט. לוט בחר לגור בסדום. לאחר הפרידה ה' הבטיח לאברהם זרע וארץ (על התלמיד לקרוא ולהכיר את פסוקים יד-יח).

- בפרק יד - מתוארת מלחמה המתרחשת בין השאר בארץ כנען. במהלך המלחמה לוט נופל בשבי ואברהם יוצא למרדף אחרי שוביו ומציל אותו מהשבי.

2. פסוקים א-ו: הבטחת הזרע וההבטה בכוכבים

- א אחר הדברים האלה היה דבר ' אל אברהם במחזה לאמר אל תירא אברהם אנכי מגן לך שְׁכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד :
 ב ויאמר אברהם אֲדֹנָי מַה תִּתֶּן לִי וְאֲנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וְבֶן מְשֻׁק בֵּיתִי הוּא דְמִשְׁק אֶלְיֶעֱזֶר :
 ג ויאמר אברהם הן לי לא נתתה זרע וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי :
 ד וְהִנֵּה דָבָר ' אֲלֵיוֹ לֵאמֹר לֹא יִרְשֶׁךָ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ הוּא יִרְשֶׁךָ :
 ה ויוצא אתו החוצה ויאמר הֲבֵט נָא הַשָּׁמַיְמָה וְסָפֵר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זְרַעְךָ :
 ו וְהָאָמֵן ב' וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה :

- "אחר הדברים האלה" - אחרי מלחמת המלכים בפרק י"ד (לדעת פרשנים אחדים הבטחת ההגנה קשורה בחששו של אברהם מהשלכות המלחמה בה לקח חלק).
- בדברי ה': הגנה והבטחת שכר
- תגובת אברהם: החזרה על "ויאמר" מחלקת את דברי אברהם לשניים. אברהם לא מבקש שכר חומרי אלא זרע ("עירי" - חשוד ילדים).
- לראשונה ה' מבטיח לאברהם במפורש שיהיה לו זרע ביולוגי.
- לתשובת ה' מתלווה מעשה סמלי - הבטה בכוכבים כסמל לזרע רב שלא ניתן לספירה.
- "וְהָאָמֵן ב' וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה": זוהי הפעם היחידה בתורה שבה נאמר במפורש על אברהם ש"האמין בה" - נקודת שיא ביחסיו עם הקב"ה.

א. שאלותיו של אברהם: "ויאמר... ויאמר"

תשובתו של אברהם מחולקת לשתי שאלות, כל שאלה פותחת ב"ויאמר", החזרה על "ויאמר" למרות שלא התחלף הדובר היא תופעה שחוזרת בתיאורי השיח בתנ"ך. התופעה מציינת על פי רוב הפסקה של הדובר בדיבורו וחזרה להמשך דיבור. לסיבת ההפסקה הוצעו הסברים שונים.

אברבנאל לפסוק ג: ויאמר אברהם ה' אלהים עד ויוצא אותו החוצה.

"פעמים רבות יקרה לאדם העניו שיבוש ויכלם מלשאול שאלה מאדניו בפירוש וישאלה ברמיזות, ואם האדון לא יבין רמיזותיו או לא ישיב עליהם אז יצטרך השואל לשאול בדבור שני אותה שאלה בפירוש.... והש"י ראה מחשבות לבו ולא השיבו דבר עד אשר ידבר דבריו בביאור מפורש, כי כמ"ש חז"ל 'הקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתם של צדיקים', וכאשר ראה אברהם שלא השיבו יתברך, חזר לדבר פעם שנית בביאור ולא ברמיזות, באמרו 'הן לי לא נתת זרע' כי להיות זה דבור שני בפני עצמו אחרי השתיקה הוצרך לומר שנית 'ויאמר אברהם', וענינו: אם אתה אלהי רוצה שאבאר עוד דברי לו שמעני, שהן לי לא נתת זרע וזהו פי' ואנכי הולך עירי שאמרת".

תלמידי 3 יח"ל לא נדרשים ללמוד את האברבנאל בלשוננו.
 על התלמידים לדעת להסביר את כפילות ה"ויאמר" לפי הסברו של האברבנאל.

הכפילות של "ויאמר" לאותו דובר מעידה על הפסקה והשתהות בדיבור.
 כאן כפילות הביטוי "ויאמר אברם" מעידה על שני שלבים בשיחה: בתחילה אברהם שאל ברמיזה עקיפה לגבי חסרון הזרע, וכאשר הקב"ה לא ענה לשאלתו, הוצרך אברהם לחזור ולשאול באופן ישיר ומפורש. הקב"ה השתהה כיוונה כי הוא "מתאוה לתפילתם של צדיקים" - רצה שאברהם יבטא את משאלתו האמיתית במפורש ולא יסתפק ברמיזה.

מיומנויות:

זיהוי דו-שיח בכתוב ומעקב אחר הדוברים

זיהוי דרכי הביטוי של התורה- ויאמר ויאמר

הרחבה

בפסוקים א-ו דוגמא נוספת ל"ויאמר...ויאמר":
 "וַיֹּצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הֲבֵט נָא הַשְּׂמַיְמָה וְסֹפֵר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ פֶּה יִהְיֶה זְרָעֶךָ",
 הקב"ה ציווה על אברהם לצאת החוצה ולספור את הכוכבים. לאחר מכן הבטיח הקב"ה לאברהם: "כִּי יִהְיֶה זְרָעֶךָ". נראה שההפסקה קשורה בהמתנה לפעולת אברהם בספירת הכוכבים ובחווית ההתבוננות בהם והתרשמות ממספרם הרב.

לקריאה נוספת: [ויאמר... ויאמר, הרב אלחנן סמט](#), אתר ישיבת "ברכת משה".

ב. תשובת ה' והמעשה הסמלי

רש"י (ה) ויוצא אתו החוצה -

לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים.

ולפי מדרשו: אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן.

אברם אין לו בן, אבל אברהם יש לו בן. וכן שרי לא תלד, אבל שרה תלד.

אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל.

דבר אחר: הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים, וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה:

להבנת פירוש רש"י:

מה מסמלים הכוכבים לפי כל אחד מהפירושים?

הפירוש הראשון הוא פשט, השני והשלישי- דרש. מה נוכל ללמוד מהפירושים על מאפייני הפשט והדרש?

רש"י מציע שלושה פירושים למשמעות פעולת ה' "ויוצא אותו החוצה" ובקשתו "ספר הכוכבים":

- פשט: הוצאה פיזית מהאווה לראות את הכוכבים בשמים והתרשמות ממספרם הרב.
- דרש ראשון: הוצאה מאמונה במזל המסומן בכוכבים (אצטגנינות בלשון המדרש) - אברם ראה במזלות שלא יוליד, וה' הבטיחו ששינוי שמו ישנה את מזלו.

- דרש שני: הוצאה מ"חללו של עולם" - העלאת אברם מעל הכוכבים להביט בהם מלמעלה, כסמל להיותו מעל לחוקי הטבע והמוזל.

שני המדרשים מציגים רעיון דומה, הקב"ה הראה לאברהם אבינו שהוא יוכל לממש את ברכת הזרע. לפי המדרש הראשון ההבטחה תתממש בזכות שינוי שמים של אברהם ושרה, כך שאפילו לפי חוקי האצטגנונות (האסטרוולוגיה) הם יוכלו להוליד. לפי המדרש השני הקב"ה הוציא את אברהם אל מחוץ לכל חישוב של חוק טבע (או איצטגנונות). שני המדרשים מפרשים את הביטוי "וַיִּזְצֹא אֹתוֹ הַחוּצָה" באופן מטאפורי, ולא כמשמעו.

מיומנויות:

זיהוי מעשה סמלי והבנת מטרתו

הכרת מבנה הפירוש, הכרת דרכי הפשט והדרש.

הרחבה

- כך מסביר הרב שמשון רפאל הירש את תפקידם של המעשים הסמליים: הגילוי לא נמסר לאבי האומה במילים גרידא, אלא הוטבע במעמקי לבו על ידי סימנים סמליים, מעשים, ואירועים שעברו עליו – אימת הלילה הבלתי נגמר, והשמחה בשחר הגאולה – כדי שהדברים יועברו לצאצאיו לא רק כחזון לעתיד, אלא כאמת שהפכה כבר למציאות חיה.

- על פי המדרש השני חוקי הטבע ואפילו חוקי האצטגנונות לא חלים על זרע אברהם. עם ישראל מתאפיין בתולדותיו במהלך הדורות בדפוס התנהלות ייחודי, החורג מכללי ההיסטוריה המדינית ומדעי המדינה המוכרים. שלא כעמים אחרים, שעלו וירדו בהתאם לתנאים המדיניים והגיאוגרפיים, עם ישראל שרד גלויות ארוכות, חזר לארצו ושמר על זהותו, תופעה ייחודית שאין דומה לה.

ג. תגובתו של אברהם: האמונה בה'

"וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה" (פסוק ו)

בפסוק שני חלקים, הפרשנים דנים בחלקו השני: מיהו הנושא? מי חשב למי לצדקה?

רש"י: (ו) והאמין בה' - לא שאל לו אות על זאת...

ויחשבה לו צדקה - הקב"ה חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו.

לפי פירוש רש"י הנושא של "ויחשבה" הוא הקב"ה: הקב"ה חשב את האמונה של אברם לזכות ולצדקה, כלומר: ה' העריך את העובדה שאברם האמין בהבטחה בלי לבקש אות.

מיומנויות:

ניסוח מחדש של תוכן הכתוב על פי הפירוש

זיהוי הנושא התחבלי

מה מוסיפה הבטחת הזרע בפרק טו על ההבטחות הקודמות (פרק יב, ב' ; פרק יג, טז)?

- ה' מבטיח באופן מפורש בן שיוולד לאברהם
- ה' מחזק את ההבטחה באמצעות מעשה סמלי
- ציון תגובתו של אברהם ("והאמין בה'") מלמד על חשיבותה של ההבטחה

מיומנות: מבט רחב, הדרגה בין ההבטחות לאורך הפרקים

הצעות לשיח אמוני וערכי:

- שאלותיו של אברהם

ה' מבטיח לאברהם שיהיה לו שכר רב, ואברהם שואל על ההבטחה (כך גם בהמשך הפרק). מה המקום של שאלות מצדו של אברהם המאמין בקב"ה וקרוב אליו? של אברהם לקב"ה?

- הַבֵּט נָא הַשְּׁמִימָה וְסִפֵּר הַפְּוֹכְבִּים

לפי אחד מפירושי רש"י, ה' "מוציא" את אברהם מחוקי המזל. הקב"ה לא מבטל את קיומו של גורל, אלא "מחריג" את אברהם. נוכל לשוחח על המושג "גורל": האם יש גורל פרטי וגורל של אומה, ולשאל מה בינו לבין השגחת ה'.

3. פסוקים ז-כא: ברית בין הבתרים

פסוק ז פותח התגלות חדשה של ה' לאברהם שנפתחת כמו ההבטחה הקודמת בלשון מרוממת מאד, ומזכירה את הלשון בה נפתחים עשרת הדברות:

בראשית פרק טו: (ז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אַבְרָם ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ: שמות פרק כ: (ב) אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים: ואמנם, בפסוקים אלו אנו למדים על אחד האירועים המכוננים של חומש בראשית, ברית בין הבתרים.

א. שאלתו של אברהם

ז וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אַבְרָם ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ: ח וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי אֱלֹהִים בְּמָה אֲדַע כִּי אֵינְךָ שֹׁנֵה:

- הכתוב מציין במפורש שמטרת הוצאת אברהם מאור כשדים הייתה "לתת לך את הארץ הזאת לרשתה".
- "במה אדע" אינה שאלה של "האם" אלא בקשה לאות, לסימן או לוודאות מוחשית שתחזק את הידיעה.

רמב"ן בראשית ט"ו: ז'

במה אדע כי אירשנה, ...

בקש אברהם שידע ידיעה אמיתית שיירשנה ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למונעה מהם,

או שמא יעשו הכנענים תשובה, ויקיים בהם: 'רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ להאביד ושב הגוי ההוא מרעתו ונחמתי על הרעה' (ירמיהו י"ח: ז'-ח').
הקב"ה כרת עמו ברית שיירשנה על כל פנים.

להבנת דברי הרמב"ן: ממה חשש אברהם ולשם מה ביקש מה' אות?
לפי פירוש הרמב"ן, מה חשיבותה של הברית שכרת ה' עם אברהם כאן?

לפי הסברו של הרמב"ן אברהם חושש משני דברים:

1. חטאיו או חטאי זרעו ישללו מהם את ירושת הארץ
  2. הכנענים יעשו תשובה והקב"ה לא יגרש אותם מן הארץ
- אברהם מבקש מהקב"ה לדעת בידיעה ודאית שבכל מקרה (יעל על פנים) זרעו ירש את ארץ כנען. אברהם מבקש אות (ידיעה ודאית) כי הוא חושש לקיום ההבטחה שאינה תלויה רק בו אלא בהתנהגות של אחרים - זרעו והכנענים -, לעומתה הבטחת הזרע תלויה רק באברהם. (כך מסביר הגור אריה גור אריה בראשית ט"ו, ו' את דברי רמב"ן)

ב. תשובתו של ה': ברית בין הבתרים

ט ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלשת ותר וגוזל:
י ויקח לו את כל אלה ויבית אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בטר:
יא ויירד העיט על הפגרים וישב אתם אבךם:

...

יז ויהי השמש באה ועלטה הנה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה:

- ה' מצווה את אברהם לקחת בעלי חיים – שלוש עגלות בקר, שלוש עזים, שלושה אילי צאן ותור וגוזל.
- אברהם ביתר לשניים כל אחת מן החיות, ואילו את הציפור הוא לא ביתר.
- פסוק יא: אברהם שמר על הבתרים מאימת הציפורים הטורפות.
- פסוק יז: לאחר שקיעת השמש אש ועשן עברו בין בתרי החיות
- בהכנות לברית אברהם אבינו היה פעיל, ואילו בחלק השני חווה אברהם התגלות מבלי להיות פעיל.

"ברית" היא הסכם.

בתנ"ך מוכרות לנו בריתות בין הקב"ה לנח או לאבות, בין הקב"ה לעם ישראל ובין ישראל לעמים השכנים.

בריתות עשויות להיות חד-צדדיות (צד אחד מתחייב לצד השני בלבד) או דו-צדדיות (שני הצדדים מתחייבים זה לזה).

מעשה כריתת הבתרים והמעבר בין הבתרים – המשמעות על דרך הפשט

רש"י (פירוש ראשון) :

(ז) ויבחר אותם - חלק כל אחד לשני חלקים.

אין המקרא יוצא מידי פשוטו: לפי שהיה כורת עמו ברית לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ, כדכתיב: "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית" וגו' (פסוק יח). ודרך כורת ברית לחלק בהמה ולעבר בין בתריה, כמו שנאמר להלן: "העוברים בין בתרי העגל" (ירמיהו לד, יט); ואף כאן: "תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים" (פסוק יז) - שלוחו של שכינה שהוא אש.

רש"י מסביר שבתקופת התנ"ך נהגו לקיים טכס כריתת ברית הכולל ביתור (חלוקת) ומעבר בין החלקים שלהן.

תיאור של כריתת ברית כזו נמצא בירמיהו פרק לד :

טו וַתֵּשְׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת הַיֶּשֶׁר בְּעֵינֵי לְקָרָא דְרֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ [=לשחרר את העבדים העבריים] וַתִּקְרְתוּ בְרִית לִפְנֵי בְּבֵית אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו [=במקדש]:

יח... אֶת דְּבַרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִפְנֵי הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְשָׂנִים וַיַּעֲבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו :
יט שָׂרֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵי יְרוּשָׁלַיִם הַסָּרְסִים וְהַכְּהֻנִים וְכָל עַם הָאָרֶץ הָעֹבְרִים בֵּין בְּתָרֵי הָעֵגֶל.

עקרון פרשני בדברי רש"י: אין המקרא יוצא מידי פשוטו :

למרות שניתן לפרש את פסוקי התורה בדרכים רבות, הפירוש העולה ממשמעות המילים (הפשט) נשאר בתוקף ואינו מתבטל. כלומר, כל מדרש או פרשנות נוספת לא באים לשלול את המשמעות הפשוטה של הכתוב אלא להוסיף עליה רובד.

תשובת ה' לאברהם על שאלתו היא בטקס כריתת ברית. ברית זו היא ברית חד-צדדית: ה' מתחייב לאברהם לתת לזרעו את ארץ ישראל, אברהם לא נדרש להתחייבויות מצדו (בהמשך נלמד על הברית בפרק יז הכוללת התחייבות הדידית). תנור העשן ולפיד האש מייצגים את ה' העובר בין הבתרים. משמעות הברית היא שהקב"ה מתחייב להוריש לבני אברהם את הארץ בכל מקרה, ללא תלות במעשיו של אברהם.

מעשה כריתת הבתרים והמעבר בין הבתרים – משמעות סמלית על דרך הדרש

רש"י (פירוש שני) :

ואת הצפור לא בחר -

לפי שהאומות נמשלו לפרים ואילים ושעירים [שנאמר (תהילים כב יג) סבבוני פרים רבים וגו'.

ואומר (דניאל ח, כ) "והאיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס". ואומר (שם כא) "והצפיר והשעיר מלך יון", וישראל נמשלו לבני יונה [שנאמר: (שה"ש ב, יד) "יונתי בחגוי הסלע",

לפיכך בחר הבהמות רמז על האומות שיהיו כלין והולכין, "ואת הצפור לא בחר" רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) וישב -

לשון נשיבה והפרחה, כמו (תהילים קמז, יח) "ישב רוחו",

רמז שיבא דוד בן ישי לכולתם, ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבוא מלך המשיח:

פירושו הראשון של רש"י התייחס לרובד הפשט של הברית.

אולם, ריבוי הפרטים בברית (החיות ה"משולשות", הצפור, העיט, הסמיכות לנבואה על הגלות) מזמן עיון במשמעות הסמלית שלהן.

בפירוש הדרש רש"י מסביר שהבהמות מסמלות את האומות, ואילו הציפור מסמלת את עם ישראל. את הסמליות הוא מוכיח באמצעות פסוקים. הבהמות בותרו, כלומר האומות עתידות לכלות ולהיעלם. הציפור לא בותרה משום שעם ישראל ימשיך ויתקיים.

הרחקת העיט מלמדת שהמאבק נגד האומות לא יושלם עד ימות המשיח. בפירושו הסמלי של רש"י יש תקווה, משום שהוא מחזק את הנחיות שבברית בין הבתרים: עם ישראל יתקיים בארצו. אולם הוא רומז גם למאבק ארוך וקשה, כפי שמתארת גזירת הגלות שבפסוקים יז-טז.

מושגים: ברית, בתרים

מושגים בפרשנות: אין מקרא יוצא מידי פשוטו

מיומנויות:

הבחנה בין פשט לדרש. ביסוס דברי הפרשן באמצעות פסוק.

זיהוי מעשה סמלי והבנת מטרתו

ג. גזירת הגלות

יב וַיְהִי הַשְּׁמֶשׁ לְבֹאֹא וַתִּרְדְּמָה נֶפֶלָה עַל אֲבָרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נִפְלֶתת עָלָיו :
 יג וַיֹּאמֶר לְאֲבָרָם דַּע תִּדַע כִּי גַר יִהְיֶה זְרָעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה :
 יד וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרַי כֹּן יֵצְאוּ בְּרַכְשׁ גְּדוֹל :
 טו וְאַתָּה תָּבֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקְבְּר בְּשִׂיבָה טוֹבָה :
 טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עוֹן הָאָמְרִי עַד הֵנָּה :

- "וַיְהִי הַשְּׁמֶשׁ לְבֹאֹא" - הפסוקים מתארים שינוי זמן. באופן סמלי השקיעה מסמלת את חשכת הגלות.
- "אימה", "חשכה", "גדולה" - ריבוי מילים מבשר את תוכן הנבואה הקשה.
- הקב"ה בישר לאברהם על גלות ארוכה העתידה לבוא, הכוללת עבדות ועינוי (סבל).
- הגזירה חלה על צאצאי אברהם, לא עליו אישית.
- אל הגזירה מתלוות נחמה והבטחה: המענים ייענשו, עם ישראל יזכה לפיצוי חומרי וישוב ארצה.
- תיאור גזירת הגלות עתידה להתגשם במדויק בגלות מצרים וביציאה ממצרים.

רש"י (יב):

והנה אימה וגו' - רמז לצרות וחושך של גלויות:

עוד לפני דברי ה' לאברהם על הגלות הצפויה (מפסוק יג ואילך), מוצא רש"י בתיאור המצמרר בפסוק יב רמז לתוכן הקשה של ההתגלות, שתבוא בהמשך.

מדוע נגזרה גזירת גלות ושיעבוד על ישראל?

לראשונה בתנ"ך אנו מתבשרים על כך שעם ישראל יצא לגלות ולשיעבוד, וגזירה זו נגזרה כבר בימי אברהם אבינו.

גזירת הגלות מוצגת כחלק מהמהלך האלוקי המתוכנן לעם ישראל מראש והיא מעוררת את השאלה מדוע הקב"ה תכנן מראש שעם ישראל יעבור את חווית השעבוד והגלות במצרים? פירושים רבים הוצעו לשאלה הזאת. נענין בתשובתו של הרב חנן פורת:

הרב חנן פורת, "מעט מן האור", גליון "לך לך" תשס"ו:

"בדרך הטבע, הקשר בין עם לארץ נוצר מתוך היותה "תבנית נוף מולדתו": בה גדל, אל נופיה התרגל, כאן ביתו, וכאן חברתו ושפת אימו.

אבל אחרי דורות רבים של גלות בארץ אחרת, הרי האדם מסתגל לאותה ארץ - ומה איפוא ישיב אותו אל ארץ אבותיו?

ובאמת כך קרה במהלך ההיסטוריה לעמים רבים שגלו מארצם - מרצון או מאונס - ולאחר תקופה ממושכת נטמעו בארץ אחרת, ומצאו בה את מולדתם.

נקודה עמוקה זו באה לידי ביטוי בשאלת אברהם "במה אידע כי אירשנה" - ירושת עולם, שלא תאבד, ועל כך באה תשובתו הפרדוקסלית של ה' יתברך: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך - בארץ לא להם".

ריבון העולמים אומר כביכול לאברהם:

זרעך לא יפרה וירבה בארץ כנען באופן טבעי כמו שאר העמים, כי אם כל הקשר שלו לארצו יתבסס רק על כך שגדל בה, עלול קשר זה להתבטל בשעה שיתנתק ממנה, כמו שקרה לעמים אחרים.

לכן על העם הזה להתגבש - שלא כדרך הטבע - בארץ לא לו, תוך שיעבוד וסבל, ולצאת ממנה בדרך נס, כאשר אני-ורק אני - אוציא אותו מעבדות לחירות אל הארץ הטובה אשר בחרתי אני למענו.

במעשה זה - שאין דוגמתו בכל תולדות העולם - אחתום בקרבו שתי הכרות יסוד שהן אחת:

האחת: ידוע ידע שהקשר בינו לבין ארצו אינו מבוסס על לידתו בה, אלא על הצו האלוקי 'הרועם עליו', ועל כן דווקא "דור רביעי" - שאין לו כבר קשר אפילו לסבא שנולד בארץ - "ישבו הנה".

השניה: ידוע ידע שקשר זה חתום בחותם של נצח, וגם אם יגלה ממנה בעתיד עוד ישוב אליה, ותמיד יאמר לעצמו: "עברנו את פרעה, נעבור גם את זה..."

נמצא איפוא שלגלות הראשונה - למצרים - אין סיבה - הנעוצה בחטאי העבר - אלא תכלית - שנועדה לבנות את העתיד. ולהשיב תשובה ניצחת לשאלתו של אברהם: "במה אידע כי אירשנה?"...

ובכן יציאת מצרים היא הנקודה המחלצת את העם מ'שטן הייאוש' עד דור אחרון, ומבשרת לו כי עוד יזכה לשוב לארץ ישראל.

(המאמר המלא כאן: אתר "מעט מן האור", לך לך, תשס"ו)

הרב חנן פורת מתאר את תפקידה של גלות מצרים בתהליך עיצובו של עם ישראל. בניגוד לעמים אחרים, שהקשר שלהם לארצם נובע מהיוולדם בה ומהתרגלותם לנופיה, הקשר של עם ישראל לארץ ישראל אינו טבעי, אלא מבוסס על צו אלוקי והתערבות אלוקית.

גלות מצרים והגאולה ממנה בדרך נס יצרו בעם ישראל תודעה עמוקה שהקשר לארץ ישראל הוא נצחי ואינו תלוי בנסיבות טבעיות. גם אם בעתיד יגלה העם מארצו, הקשר לארץ יישמר.

תהליך זה, שהוא תשובה אלוקית לשאלת אברהם "במה אדע כי אירשנה", מדגיש כי ירושת הארץ אינה נובעת ממגורים בה, אלא מברית אלוקית שמבטיחה את הזיקה לארץ ישראל לדורות, גם כאשר הקשר הפיזי נותק.

פשט הכתובים אינו מציין את הסיבה לגזרת הגלות. בנוסף לדבריו של הרב חנן פורת מצורפים הפירושים הבאים הנותנים מענה לסיבת הגלות

לדעת רמב"ן קיים קשר בין מעשיו של אברהם לבין גזרת הגלות במצרים :
רמב"ן (בראשית יב, י):

... גם יציאתו [של אברהם] מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב [בפרק יב], עוון אשר חטא, כי האלוהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה.

נחמה לייבוביץ מתבססת על איזכור יציאת מצרים המופיע בהנמקות למצוות המגנות על העבד ומציעה שהגלות יצרה אומה רגישה לסבלו של האדם הנרדף.

נחמה לייבוביץ, (עיונים חדשים בספר שמות עמ' 12-13) "אפשר אולי לשער שזהו טעם גלות מצרים בראשית היווצרות האומה, ... שירגישו הם בבשרם מהי עבדות ומהי השפלה, ומהו היות האדם נתן לחמס ולגזל ולשלטון האדם באדם להרע לו"

מיומנות: זיהוי רעיונות מרכזיים: גלות וגאולה. קשר בין עם ישראל לארץ ישראל.

ד. חתימת הברית

יז ויהי השמש באה ועלטה הנה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה :
יח ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת :
יט את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני :
כ ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים :
כא ואת האמרי ואת הפנעני ואת הגרנשי ואת היבואי :

● מעשה הברית מסתיים ב" ויהי השמש באה ועלטה הנה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה" (יז) כפי שלמדנו בפירוש הפשט ברש"י לפסוק י, הברית נכרתת כאשר עוברים בין הבתרים. לפיד האש אשר עובר בין הגזרים (הבתרים) הוא ביטוי לכך שהקב"ה הוא המתחייב. הברית היא חד-צדדית, היא אינה תלויה במעשים, ולכן אברהם לא התחייב ולא עבר בין הבתרים. במעשה הזה יש מענה לבקשתו של אברהם ב"מה אדע כי איך שנה" ? פסוקים יח-כא מתארים את תוכן הברית - הקב"ה מתחייב לאברהם על נצחיות הבטחת הארץ לזרעו.

- זו הפעם הראשונה בספר בראשית שבה כורת ה' עם אברהם ברית.
- בהתגלות זו מוזכרת גזירת הגלות. חיזוק הבטחת הארץ בברית מחזק את הזיקה הנצחית של עם ישראל לארצו.

- במסגרת הבטחת הארץ אנו למדים לראשונה על הגבולות הגאוגרפיים של הארץ – גבולות ההבטחה הרחבים ביותר: "מִנְהַר מִצְרַיִם עַד הַנְּהָר הַגְּדֹל נְהַר פְּרָת". וכן, על מכלול העמים היושבים בה: עשרת עמי כנען המנויים בכתוב.

מבנה ברית בין הבתרים – סיכום :

תחילתה במעשה הברית שעושה אברהם בביתור החיות ובשמירה עליהן. במרכז התגלות ה' לאברהם שבה הוא מתבשר על גזירת הגלות והשיבה ממנה, שמתארת את תמצית ההיסטוריה של עם ישראל.

ובסופה מחזק ה' את ההבטחה על הארץ על ידי כריתת ברית תוך כדי פירוט גבולות הארץ ויושביה.

מה מוסיפה הבטחת הארץ בפרק טו על ההבטחות הקודמות (פרק יב, ז'; פרק יג, יד-יז)?

- בפרק ט"ו נכרתת ברית, הברית מחזקת את ההבטחה שניתנה בפרקים הקודמים.
- אברהם מגיב להבטחת ה' מבקש ומקבל ערבות לכך שבניו ירשו את הארץ
- הברית כוללת מעשה סמלי
- הברית מפורטת יותר בכך שהיא מתייחסת לגבולות ההבטחה וכן לעמים היושבים בארץ אותם יירש עם ישראל, וכן לשליטה בארץ (זה פירושו של המושג "ירושה").

מיומנות: מבט רחב, הדרגה בין ההבטחות לאורך הפרקים

הצעות לשיח אמוני וערכי :

- עם הנצח לא מפחד מדרך ארוכה
- ב"ברית בין הבתרים" אברהם שאל אם הבטחת הארץ היא נצחית, והקב"ה כרת איתו ברית, אולם הקדים וגילה לאברהם שצפויה גלות ארוכה. הפרשנים הרחיבו ומצאו כאן רמז גם לגלויות העתידיות. הפסוקים קוראים לנו לעסוק בקשר בין עם ישראל לבין ארץ ישראל שהוא מיוחד מאד וללא שום תקדים: למרות גלויות ארוכות נידחי ישראל חזרו וממשיכים לחזור לארץ ישראל.
- אברהם מפחד - "וַיְהִי אִימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נִפְלֶת עָלָיו", מבין את עוצמתה של גזירת הגלות, ועם זאת מתנחם בנצחיותה של ההבטחה.

לסיכום :

בפרק טו הקב"ה חיזק את ההבטחות הקודמות לזרע ולארץ, הבטיח לראשונה באופן מפורש בן שיוולד לאברהם, ובישר לו על גלות עתידית. שתי ההבטחות חוזקו במעשים סמליים משמעותיים- ההבטה בכוכבים ו"ברית בין הבתרים". מתוך הפרק למדנו על משמעותה של "בריתעל הקשר הייחודי בין עם ישראל לארצו שאינו תלוי בנסיבות טבעיות אלא בצו אלוהי, ועל משמעותה של גלות כחלק מלידתו של עם ישראל.

מיומנויות :

הבנת הכתוב :

- זיהוי דו-שיח בכתוב ומעקב אחר הדוברים
- זיהוי דרכי הביטוי של התורה - ויאמר ויאמר
- זיהוי מעשה סמלי והבנת מטרתו
- מבט רוחב, הדרגה בין ההבטחות לאורך הפרקים

פרשנות :

- הכרת מבנה הפירוש,
- ביסוס דברי הפרשן באמצעות פסוק
- ניסוח מחדש של תוכן הכתוב על פי הפירוש
- הכרת דרכי הפשט והדרש
- מחלוקת פרשנית

זיהוי רעיונות מרכזיים : קשר בין עם ישראל לארץ ישראל, גלות וגאולה

מושגים מרכזיים :

- ברית, בתרים
- אין מקרא יוצא מידי פשוטו (מושג בפרשנות)